RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 47 | juli 2021

Afweerreacties watersalamanders

Inventarisatie rugstreeppad Zeeland

Poelenbeheer op de kaart gezet

Knakaalresultaten eerste jaar

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en de Meetprogramma's Amfibieën, Reptielen en Zoetwatervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)

Aanmelden
Ga naar **www.ravon.nl/nieuwsbrief** om u aan te melden voor de digitale editie van Schubben & Slijm.
Stuur een mail naar **kantoor@ravon.nl** om u aan te melden voor de print editie.

Adreswijzigingen
kunt u doorgeven aan **kantoor@ravon.nl**

Foto omslag:
Kleine watersalamander (Foto: Jelger Herder)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetprogramma Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetprogramma Reptielen)
Jan Kranenbarg (NEM Meetprogramma Zoetwatervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Ad Heijboer, Agata Pijl
Ben Sem en Milan Vroegop
Catharina van der Slikke, Els Tove
Frank Spikmans, Guus van den Boogaard
Henk van Leenen, Hubert Reumers
Ineke Tijhaar-Kerkhoff, Jeanette Renders
Jeroen van Riet, Jeroen Tummers
Jesper Berndsen
Johan Scheeres
Lars Buth
Maarten Gilbert
Mark Groen
Mark Kop
Matty Meij
Naomi Lambrikx
Niels Brevé
Peter Bout
Peter Otte
Peter Sneltjes
Rémon ter Harmsel
Richard Struijk
Saskia Verberne
Sergé Bogaerts
Silke Schaar
Tobias Dansen

Vormgeving en opmaak:
Content Innovators, Den Haag

Druk: Veldhuis

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Hoe herken ik een uitheemse steur?
4 Ajabu
4 Afweerreacties watersalamanders
5 Dalende waterspiegel versus kikkerdril
6 Klimmende ringslang
6 Broeihopen opwerpen in de sneeuw
6 Onfortuinlijke kleine watersalamander
7 Inventarisatie rugstreeppad Zeeland
8 Rugstreeppadden park Molenwater Mididelburg
10 Hijkerveld Drenthe – Oude en nieuwe reco op pad
11 Werk in uitvoering – Ringslangwerkgroep Houten
12 Baars met kleurafwijking
12 Pad en vis
12 Extra armpje
13 Poelenbeheer op de kaart gezet
14 Verkeersborden – Pas op, overstekende ...
15 Uit de validatiefabriek – Atypische levendbarende hagedis
16 Kikker eet vogel
16 Pad in vogelhuisje
16 Ringslang met verschillende pupilgrootte
17 Rubriek vacantie trajecten - Friesland
18 Knakaalresultaten eerste jaar
19 Baars in hek
19 Nieuwe ontheffingen
19 Tijdschriften.nl vernieuwd en aangevuld
20 Reptielen op Terschelling
21 Vrijwilliger aan het woord – Guus van den Boogaard
22 Veel animo voor cursus veldbiologie
23 Stand van zaken Meetnet Lettersierschildpad
24 ZonnebaarsBlitz: bestrijding zonnebaars geholpen door droogte?

04

07

13

18

Corrigendum
In het artikel 'Zwarte stippen bij vissen uitgelicht' van Jesper Berndsen op pagina 19 in Schubben & Slijm nr 46 is een fout geslopen. In de tekst wordt tweemaal gesproken over nematode, maar dit moet zijn trematode.

Hoe herken ik een uitheemse steur?

Dit is een vraag waar menigeen weleens mee worstelt. Ooit hadden we in het Rijnstroomgebied enkel onze inheemse Europese steur (*Acipenser sturio*) en in een ver verleden de Atlantische steur (*Acipenser oxyrinchus*) Tegenwoordig worden er verschillende uitheemse steursoorten in ons land aangetroffen: diamantsteur (*A. gueldenstaedtii*) (synoniemen: Russische steur en Donausteur), Siberische steur (*A. baerii*), spitssnuitsteur (*A. stellatus*) en sterlet (*A. ruthenus*). Deze steuren lijken behoorlijk op elkaar en worden jaarlijks in veel verschillende km-hokken waargenomen. Met een combinatie van een paar subtiele uiterlijke kenmerken kan de juiste soort vrij gemakkelijk op naam gebracht worden. Als hulpmiddel voor meer (betrouwbare) waarnemingen, is er in het kader van het Signaleringsproject Exoten een herkenningskaart samengesteld, die je als bijlage bij dit nummer aantreft. Deze kaart is ook te downloaden op: **www.ravon.nl/herkenningskaarten**

Mark Groen

Ajabu

Ajabu betekent 'wonder' in het Swahili, en dat vond Silke Schaar wel een toepasselijke naam voor deze watersalamander die al vanaf 2018 in haar tuinvijver woont en inmiddels 5,5 cm groot is. Alleen zijn buik is oranje, voor de rest is hij wit en 'gehandicapt'. Maar de vergroeide wervelkolom beperkt Ajabu niet in zijn bewegingen. Het is een neoteen dier, volwassen maar nog steeds met kieuwen en door het weinige tot geen pigment (partieel) flavistisch. Bijzonder dus.

Al vier jaar zwemt de flavistische neotene Ajabu rond in een tuinvijver te Heerlen. (Foto: Silke Schaar)

Afweerreacties watersalamanders

Harm Hofman stuurde dit najaar twee foto's op van een toch wel uitzonderlijke pose van een kamsalamander. En toen ik deze aan Sergé Bogaerts voorlegde stuurde hij mij er nog één van een Alpenwatersalamander en één van een vinpootsalamander. Ze tonen een afweergedrag om de felle onderzijde van de staart te laten zien aan de aanvaller, Harm of Sergé dus, in de hoop met rust gelaten te worden. De eerste reactie zal zijn geweest stil blijven zitten in de hoop niet gezien te worden, maar als de salamanders opgepakt worden vertonen ze soms dit gedrag. Daarnaast vertrouwen salamanders op hun giftigheid. En als je dan nog niet met rust wordt gelaten kunnen andere trucs uit de kast worden gehaald.

De meeste lezers die wel eens watersalamanders gevangen of overgezet hebben zijn bekend met gekke poses die salamanders kunnen aannemen. Kupfer & Teunis (2001) vielen dit ook op bij hun migratieonderzoek in een regio met kamsalamander, Alpenwatersalamanders en kleine watersalamanders. Deze houdingen zijn uitgewerkt met fraaie illustraties in een artikel. Het omhoog steken van de staart, met krul, is ook beschreven.

Deze pose is ook proefondervindelijk in een laboratorium waargenomen, bij al onze inheemse soorten, maar ook bij de groene watersalamander (*Notophthalmus viridescens*), gestreepte watersalamander (*N. perstriatus*), ruwe salamander (*Taricha granulosa*), roodbuikige salamander (*T. rivularis*),

Afweerreactie Alpenwatersalamander (Foto: Sergé Bogaerts)

Afweerreactie kamsalamander (Foto: Harm Hofman),

Californische salamander (*T. torosa*), Japanse vuurbuiksalamander (*Cynops pyrrhogaster*) en de Hongkong wrattensalamander (Paramesotriton hongkongensis), aldus Brodie (1977). Al deze soorten hebben gemeen dat ze gif hebben (tetrodotoxine) en een felgekleurde buik en onderzijde van de staart, al dan niet met vlekken. Hiermee kunnen ze de bekende 'Unken-reflex' tonen en in het uiterste geval dreigen door de staart omhoog te steken, eventueel met krul. De marmersalamander (*Triturus marmoratus*) heeft geen felgekleurde buik en bij het dreig-experiment kwam deze soort niet verder dan zijn staart schuin omhoog steken (max. 90˚) en heen en weer wuiven. Daarnaast scheiden ze al snel gif af (zie foto's in Fahrbach & Gerlach, 2018).

Harm heeft de kamsalamander weer onder een stuk hout laten kruipen. Wellicht voelde de salamander zich nadien enorm goed omdat zijn trukendoos werkte om de predator af te schrikken! Enfin, dat zullen we nooit weten.

Meer lezen

Brodlie, E.D., 1977. Salamander Antipredator Postures. Copeia 1977(3): 523-535.

Afweerreactie vinpootsalamander (Foto: Sergé Bogaerts)

Fahrbach, M. & U. Gerlach, 2018. The genus Triturus. Edition Chimaira. Frankfurt am Main. ISBN 978-3-89973-527-7.

Kupfer, A & S.F.M. Teunis, 2001. Field data on antipredator responses in three species of newts (genus: Triturus). Herpetological Journal 11: 117-119.

Edo Goverse & Sergé Bogaerts

Dalende waterspiegel versus kikkerdril

Jeanette Renders mailde de volgende foto's toe van eisnoeren gewone pad en eiklompen bruine kikker die hoog in de vegetatie boven het wateroppervlak hingen in te drogen. Het betroffen legsels die afgezet waren langs de oever van de Snelle Loop en de Peelsche Loop nabij Gemert. De eieren waren begin maart gelegd in de natuurvriendelijke oevers van beide beken toen de waterstand nog hoog stond. Helaas is een stuw eind maart 2021 opengezet waardoor het water 75 centimeter naar beneden zakte! Alle legsels zijn verloren gegaan, helaas... Het leverde wel een gesprek met het waterschap en deze surrealistische foto's op. Hopelijk wordt dit in de toekomst voorkomen.

Klimmende ringslang

Tijdens zijn verblijf op een camping in het Drents-Friese Wold dit voorjaar zag Mark Kop hoe een ringslang in een conifeer klom en maakte hij een filmpje. Was dit vluchtgedrag? Zocht de ringslang een geschikte zonplaats met gemakkelijke vluchtroute. Of zat hij achter prooi aan? We zullen het nooit weten.

Videostill van de klimmende ringslang. (Film: Mark Kop)

Broeihopen opwerpen in de sneeuw

Locatie broeihopen Vaals in de sneeuw op 8 april jl. met in detail de oude broeihoop die voor het derde jaar is opgeworpen en de nieuwe broeihoop. (Foto's: Naomi Lambrikx)

De meest zuidelijke broeihoop van Nederland bevindt zich in Vaals. Hier werd op 8 april jl. een bestaande broeihoop voor het derde jaar opgeworpen en er werd een tweede nieuwe broeihoop aangelegd op terrein van Staatsbosbeheer.
In de bestaande broeihoop werden helaas nog geen ringslangeieren aangetroffen, maar het prachtige witte landschap maakte een hoop goed! Een uniek uitzicht dat we niet vaak hebben bij het opwerpen van broeihopen.

De aanleg van deze broeihopen werd mede mogelijk gemaakt door het Elisabeth Strouven Fonds, Stichting IKL, Staatsbosbeheer en Bilderberg Kasteel Vaalsbroek.

Onfortuinlijke kleine watersalamander

Tijdens een wandeling in de Mariapeel op 20 maart jl. werd mijn aandacht getrokken door iets wat aan een schrikdraad hing. Het leek nog het meest op een katje van een boom: kronkelig, smal en een centimeter of vier lang. Toen ik het van dichtbij bekeek, bleek dat het een dode salamander was. Het beestje hing in een zeer vreemde houding, en op de foto's die ik maakte zag ik wat er aan de hand was. Het lijfje was opengespleten en de buikinhoud, inclusief eitjes, kleefde aan het schrikdraad. De ingedroogde en zwart geworden huid gaven het kopje een mummieachtige uitdrukking. Gefascineerd door deze bizarre vondst vroeg ik me af welk lot het onfortuinlijke vrouwtje ten deel was gevallen. Heel even dacht ik aan predatie door een klapekster, maar die spietst zijn prooien aan een uitsteeksel, en daar was hier geen sprake van. Zou ze geëlektrocuteerd zijn door het schrikdraad? Dit leek me onwaarschijnlijk, aangezien de salamander geen contact met de grond maakte en er een behoorlijk eind boven hing. De meest logische verklaring leek me dat ze verloren of achtergelaten was door een predator. Zo vind je ze natuurlijk liever niet, maar ik vond het toch een heel bijzondere waarneming.

Saskia Verberne

Inventarisatie rugstreeppad Zeeland

Buiten de kerngebieden in de kustduinen komt de rugstreeppad verspreid voor in Zeeland. Van veel locaties is niet bekend of de soort er nog aanwezig is en de indruk is dat het minder goed gaat in het landelijk gebied. In samenwerking met Stichting Landschapsbeheer Zeeland (SLZ) zal RAVON in 2021 en 2022 de verspreiding van de rugstreeppad in Zeeland actualiseren met behulp van vrijwilligers. Op die manier wordt duidelijk of en waar de soort nog aanwezig is. Daardoor kan de rugstreeppad gerichter beschermd worden, onder andere door de aanleg van nieuwe biotopen op strategische plekken in het landschap en een goed beheer daarvan.

Door middel van luisterrondes met auto of fiets zal op gunstige avonden in de periode van eind april tot eind juni actief naar de soort gezocht worden, met name op plekken waar deze langere tijd niet is waargenomen. Het geluid van roepende rugstreeppadden is tot op enkele honderden meters hoorbaar. Locaties en een inschatting van het aantal dieren worden vervolgens geregistreerd. Iedereen krijgt van te voren een instructie.

Heb jij in de periode april tot eind juni roepende rugstreeppadden gehoord in Zeeland geef dit dan aan ons door en doe volgend jaar mee met het verspreidingsonderzoek rugstreeppad Zeeland! (Foto: Jelger Herder)

Lijkt het je leuk om mee te helpen bij het verspreidingsonderzoek rugstreeppad in Zeeland? Geef je dan op via RAVON (**m.gilbert@ravon.nl**) of SLZ (**info@landschapsbeheerzeeland.nl**).

Rugstreeppadden park Molenwater Middelburg

In Middelburg heeft tot ongeveer 2008 in park Molenwater Miniatuur Walcheren gelegen, dit was een versie van Walcheren waar diverse dorpen en steden van Walcheren in miniatuur te zien waren. Behalve de menselijke bezoekers waren er ook andere bewoners: rugstreeppadden. Deze dieren komen voor zover bekend al sinds 1954 voor in dit gebied. Door de vele schuilmogelijkheden en aanwezigheid van watertjes, die ieder winter ververst werden voelden de rugstreeppadden zich daar helemaal thuis.

Park begin 2020 met de drie paddenschalen. Rechtsboven: Calamitaschaal (tegen beschermd gebied), links de Westschaal en rechtsonder de Sloeschaal. De grote waterpartij is de Spiegelvijver.

Werkzaamheden in het beschermd gebied.

Sinds 1970 werden de dieren actief beschermd door onder andere Catharina van der Slikke, zij zette zich in voor deze amfibieën. Toen de eigenaar van Miniatuur Walcheren het plan had om de watertjes in het park een blauw kleurtje te geven met kleurstof heeft zij zich hier stevig tegen verzet. Dit zou funest zijn voor de rugstreeppadden. In 2008 verhuisde Miniatuur Walcheren naar een andere locatie in Middelburg en bleef er na de sloop van de diverse gebouwen een park over met grachtjes en bosschages. De rugstreeppadden voelde zich er nog steeds thuis maar er moest een actief beheer gevoerd worden om de rugstreeppadden te behouden. In de winter werden de grachten schoon gemaakt en met vers water gevuld en in de zomer werden de eiersnoeren geïnventariseerd.

Beschermd gebied na aanleg van het park; met betongaas tegen de eenden en hekken tegen de honden.

Bouwplannen en de rugstreeppadden

Intussen had de Gemeente Middelburg diverse plannen zoals het park volbouwen, gedeeltelijk bebouwen of er een parkeerplaats aanleggen. Na protesten en nieuwe inzichten werd door de Gemeente besloten het park opnieuw als park in te richten. Peter Sneltjes heeft zitting genomen in een klankbordgroep van bewoners voor het nieuw in te richten park. Alleen niet voor zichzelf maar om het belang van de rugstreeppadden te vertegenwoordigen. De Gemeente Middelburg stond open voor rugstreeppaddenvoorzieningen in het park om deze dieren te behouden. In het ontwerp werd gekozen voor een drietal betonnen schalen verdeeld over het park waar de dieren hun eieren in kunnen afzetten. Toen de daadwerkelijke aanleg van het park begon werd midden in het bestaande gebied een beschermd gebied gecreëerd. Dit beschermd gebied bleef gehandhaafd tot september 2020. Binnen de hekken lag nog een stuk van de gracht waar de dieren al jaren hun eieren in legden. Ten tijde van de Miniatuur heette dit de Noordvest. Voor het gemak hebben we deze naam gehandhaafd. Verder hebben we vier vijvers en een moerasgebied binnen de hekken aangelegd zodat ook ander amfibiesoorten daar hun eieren in kunnen afzetten. Binnen dit gebied lag nog een funderingsplaat waaronder de rugstreeppadden overwinterden.

Dril bruine kikker bij Calamitaschaal en rugstreeppaddensnoer.

Aanleg van beschermd gebied en overplaatsacties

De aanleg van het beschermd gebied vond plaats in maart 2019 Voordat de diverse waterpartijen in het park verwijderd werden hebben we in een periode van twee weken alle dril van de bruine kikker en gewone pad verzameld en in het beschermd gebied in de vijvers gelegd. Vervolgens zijn alle waterpartijen lekgestoken om te voorkomen dat er toch nog dril afgezet zou worden.
In mei 2019 begon de sloop van de paden, betonnen bakken en andere obstakels in de grond. Tijdens de sloop ben ik daar aanwezig geweest om eventueel aanwezige rugstreeppadden en andere amfibieën weg te vangen en in veiligheid te brengen.
In deze periode begon ook de voortplantingsperiode van de rugstreeppad. Ik had een sleutel van het hek dat rondom het hele park stond zodat ik ieder ochtend kon kijken of er eieren waren afgezet in het beschermd gebied of op een andere plaats in het park. Op één van die ochtenden trof ik een amplex aan van rugstreeppadden. Ik heb gelijk de uitvoerder erbij geroepen zodat hij kon zien hoe een rugstreeppad eruitziet. Overigens waren de medewerkers van deze aannemer erg geïnteresseerd in de rugstreeppadden. De aanlegperiode duurde de hele zomer van 2019. We hebben gedurende deze periode 16 eiersnoeren van de rugstreeppadden geteld.

Resultaten in 2020

Het park was begin 2020 gereed op een paar cosmetische zaken na zoals bomen planten, bankjes plaatsen en het plaatsen van afvalbakken. In 2020 begon Catharina met een onderzoek naar de waterkwaliteit van de schalen, Noordvest, Spiegelvijver en diverse moerasgebieden in het Molenwaterpark. Dit onderzoek vond plaats in heel 2020. Als je geïnteresseerd bent in dit onderzoek kun je een mailtje sturen naar **secretaris@walcheren.knnv.nl**.

Het jaar 2020 beloofde een spannend jaar te worden voor zowel de rugstreeppadden als voor de andere aanwezige amfibieën. De schalen van de padden waren klaar en de voortplantingswateren binnen het beschermd gebied bleven ook dit jaar gehandhaafd. We waren dan ook erg benieuwd waar de rugstreeppadden hun eieren in zouden afzetten. In februari hebben we al het water ververst van de schalen en Noordvest, samen met de medewerkers van de groenvoorziening Middelburg. Begin 2020 liepen we tegen een aantal onvoorziene zaken aan: kinderen gooiden kluiten en stenen in de voortplantingswateren en honden zwommen graag in de schalen. Evenals eenden, die vonden de schalen ook erg fijn om in te zwemmen en grondelen. Met als gevolg troebel water waardoor niet of moeilijk te zien was of er eiersnoeren in lagen. De oplossing was betongaas over het water tegen de eenden, hekken rond de schalen tegen de honden met daarop verbodsborden voor de baasjes, en het zoveel mogelijk verwijderen van stenen en kluiten zodat de kinderen hier niet mee konden gooien. In het voorjaar lag er al behoorlijk veel dril van de bruine kikker in de Noordvest. Ook in de moerasvijver binnen het beschermd gebied lag al veel dril. Op 4 mei vonden we het eerste snoer van de rugstreeppad. Deze hebben we in een van de schalen gelegd. De eiersnoeren ontwikkelden zich maar ineens was alles weg. We vermoedden dat deze weggevangen zijn. In juni vonden we een eiersnoer in de Calamitaschaal. We waren zeer verheugd dat de rugstreeppadden de schaal hadden gevonden. De snoeren die we daarna vonden lagen allemaal in de Noordvest. Intussen naderde het eind van de zomer en zou het beschermd gebied opgeruimd worden en moesten de rugstreeppadden hun eieren in de drie schalen leggen. Catharina en ondergetekende drongen er bij de Gemeente Middelburg op aan of het mogelijk was dat de Noordvest gehandhaafd bleef evenals de betonnen plaat waaronder de rugstreeppadden overwinterde. Tot onze grote vreugde gaf de Gemeente Middelburg aan het buro dat het park had ontworpen opdracht een ontwerp te maken van het beschermd gebied waarbij de Noordvest en begroeiiing daaromheen gehandhaafd moest blijven. Uiteindelijk is het een leuk ontwerp geworden en begin oktober werd de aanleg gestart. Ook toen heb ik er bij gestaan om eventueel aanwezige amfibieën in veiligheid te brengen.
Dit jaar zijn we verder gegaan met dit werk. We zijn benieuwd waar de rugstreeppadden hun eieren zullen gaan afzetten.
Wordt vervolgd.

Catharina van der Slikke en Peter Sneltjes,
Amfibieën werkgroep KNNV afdeling Walcheren

Catharina van der Slikke bekijkt een van de wateren.

Peter Sneltjes legt het paddesnoer in de Sloeschaal.a

Hijkerveld Drenthe

Oude en nieuwe reco op pad

In de vorige nieuwsbrief Schubben & Slijm nummer 46 stelde de nieuwe regiocoördinator Drenthe zich voor. Hieronder een kort verslag van de 'oude' reco Dick van Dorp en 'nieuwe' reco Johan Scheeres op pad in het veld op 28 februari.

De door Dick op 28 februari in het Hijkerveld gevangen adder. (Foto: Johan Scheeres)

De resten van de adder en levendbarende hagedissen. (Foto: Johan Scheeres)

Het gesprek vond plaats op een locatie waar Dick zeer vaak te vinden is, namelijk het Hijkerveld. Tijdens het gesprek hebben we over het Hijkerveld gezworven, een deel van een monitoringroute gelopen en ook gekeken naar reptielen.
De ochtend startte we om 10.00 uur in de mist en een temperatuur van 3°C; erg koud en geen echt reptielenweer dus. Tijdens het lopen natuurlijk veel praten over reptielen, maar ook over het onderhoud van het Hijkerveld dat eigendom is van Het Drents Landschap. Dick vertelde dat het beheer en onderhoud niet altijd gericht is op reptielen en het gehele terrein (nog) niet echt een duidelijke beheervisie heeft voor nu en de nabije toekomst.

Dick en andere vrijwilligers doen in de wintermaanden veel onderhoudswerkzaamheden, die vooral bestaan uit het verwijderen van opslag, tot zelfs het maken van open stukken (corridors), en het ringen van bomen ter behoud van de jeneverbessen. Dat Dick niet alleen oog heeft voor reptielen blijkt wel uit het feit dat hij iedere keer stopt en luistert en zegt "*dat is een boomleeuwerik en dat een veldleeuwerik*". Ik ben geen vogelaar maar wel geïnteresseerd. We zagen zelfs een velduil naast ons opvliegen.
Halverwege de route kwamen we bij een bankje dat uitkijkt op het Diependal, een grote plas water met veel soorten vogels, en Dick vertelde daar ook over alles wat er is aangelegd, en wat er zoal door de jaren heen is veranderd. Na het eten van een koekje en een verfrissend drankje zijn we verdergelopen en tot onze verbazing begon de mist weg te trekken en kwam de zon door. Dick zei *"Als de zon nog wat beter gaat schijnen en de temperatuur nog wat oploopt kunnen we nog reptielen zien"*. Ik denk dat het toen 8°C was en mijn hoop op nog wat reptielen zien was niet zo groot totdat... we langs het water liepen en plots wat zagen glimmen in de zon: een raar hoopje met een blauwe gloed.

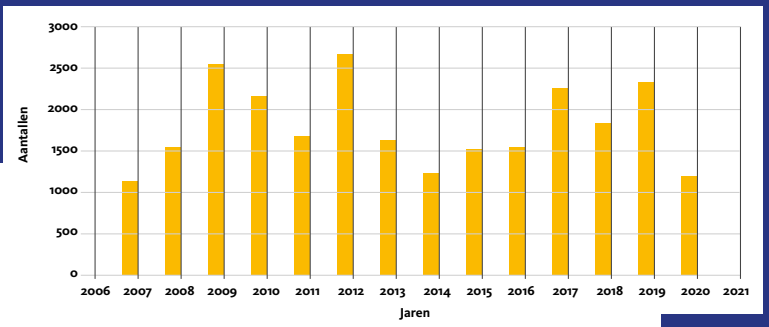
Bij nadere bestudering zagen we twee dode levendbarende hagedissen en de resten van een adder. Deze waren waarschijnlijk opgegeten door een vos dacht Dick. De reden dat het onverteerde hoopje zo op de grond lag kwam misschien wel doordat na het eten van de adder en de hagedissen het gif van de adder de vos heeft doen braken. Na deze waarneming deden we nog twee waarnemingen van levendbarende hagedissen en een adder, die natuurlijk door Dick werd gevangen, opgemeten en nauwkeurig geregistreerd. De temperatuur was dankzij de zon inmiddels gestegen tot boven de 10°C.

Toen we uit een dal kwamen en over een wandelpad uitkeken zeiden we tegen elkaar '*we moet het veld uit*'. Er kwam namelijk een horde van recreanten aan en de parkeerplaats was inmiddels vol auto's. Om 15.00 uur sloten wij ons gesprek en veldbezoek af bij de auto.

Adderonderzoek Hijkerveld
Dat het Hijkerveld en Dick een band hebben blijkt wel uit het verslag dat ik nog ontving over het adderonderzoek dat daar tussen 1999 en 2011 heeft plaatsgevonden, met jaarlijks gemiddeld 52 bezoeken. De aantallen gevonden en geregistreerde slangen bleken er 6.737 (!), waarbij er meer vrouwen dan mannen zijn gevangen. Wat ook is vastgelegd dankzij het terugvangen en registreren, is de afstand die ze afleggen: varierend van 20 meter tot 5.455 meter. En er zijn slangen die in 12 jaar tijd nog nooit zijn teruggevangen.
Dit allemaal op een terrein van 800 hectare met natte en droge heide en hier en daar een bosperceel.

Ik was zeer onder de indruk van het werk dat Dick allemaal gedaan heeft, niet altijd alleen maar wel vaak. Ik zou zeggen dat Dick van het Hijkerveld zijn levenswerk heeft gemaakt en zo te horen wil hij er nog lang niet mee stoppen.

Johan Scheeres

Tabel eieropbrengsten.
(Bron: Ringslangwerkgroep Houten)

Werk in uitvoering

Ringslangwerkgroep Houten al meer dan 15 jaar actief voor de ringslang

Nieuw Wulven is een (jong)bos gelegen in Houten en Bunnik, onder de rook van Utrecht. In de vorige eeuw was dit nog landbouwgebied met slechts een paar ringslangen. In 2004 is de Ringslangenwerkgroep Houten hier begonnen met de aanleg van broeihopen omdat er steeds minder eiafzetplaatsen waren voor de ringslangen en om de ringslang een steuntje in de rug te geven want broeihopen zijn een beproefde beschermingsmethode voor de ringslang.

Inmiddels zijn er acht broeihopen die ieder voorjaar worden onderzocht, omgezet en opnieuw opgebouwd. De lege eischalen worden geteld zodat we weten hoeveel jonge ringslangetjes er geboren zijn dat vorige jaar. Dat zijn er ieder jaar vele honderden, dat lijken er heel veel, maar een groot deel van de (juveniele) ringslangen dient als voedsel voor andere dieren, zo werkt dat in de natuur. We gebruiken bladafval, paardenmest en takken om de broeihopen te maken.

Gastvrij

De Ringslangenwerkgroep Houten is een gastvrije werkgroep: naast onze vaste vrijwilligers nodigen we elk jaar gasten uit om ons te helpen en er zijn veel gasten die zo enthousiast zijn dat zij ieder jaar terug komen! Ook met kinderen van 4 tot 12 jaar en hun ouders zetten wij elk jaar één broeihoop om tijdens de gezinsdag. Dit is ieder jaar een groot succes! Ook helpen wij andere, nieuwe broeihoopwerkgroepen met het opzetten van hun groep. Meer info: **www.broeihopen.nl**

Corona

Net als vorig jaar hebben we ook dit jaar te maken met Corona maatregelen, hierdoor is het broeihopen omzetten anders georganiseerd. Dit jaar mochten we met maximaal drie personen en op 1,5 m afstand van elkaar veldwerk doen. Omdat we vorig jaar merkten dat het vrij zwaar was om in teams van twee of drie personen (de situatie veranderde toen steeds) zoveel broeihopen om te zetten is er dit jaar gekozen voor teams van vier waarbij er dan drie tegelijk met inachtneming van de onderlinge afstand bij de broeihoop aan het werk waren. De vierde persoon kan dan takken zoeken, een kruiwagen vullen of even relaxen. De gasten konden hierdoor niet mee doen, we hebben gewerkt met onze eigen vrijwilligers, vrijwilligers van de knotgroep en van RAVON. Ook het zo gezellige pauze houden met de hele groep kon dit jaar niet. Daarom kreeg ieder team een goed gevulde cateringtas mee met koffie, thee, fris, lekkers, EHBO trommel, handgel enzovoort om zelf pauze te kunnen houden.

Logistiek op orde

Het weer was dit jaar heel gunstig en de sfeer was super, het waren erg leuke dagen! Iedereen werkte met veel enthousiasme en zo maakten we alle broeihopen weer helemaal gereed voor de ringslangen. Kleine tegenslag vooraf was er ook. Wij zijn dankbaar dat we van de Gemeente Houten het reeds halfverteerde bladafval krijgen en ieder jaar brengen zij het naar de broeihopen. Dit jaar was er een andere aannemer die behulpzaam wilde zijn en het blad vast op de oude broeihoop had gegooid in plaats van ernaast. We hebben daardoor eerst de nieuwe broeihoop aangelegd en daarna de lege eischalen uit de oude broeihoop gehaald. Het terugvinden van de eitjes was daardoor wel moeilijker en het kan zijn dat we er een (flink) aantal gemist hebben. De mest krijgen we van landgoedwinkel Nieuw Slagmaat te Bunnik die zij zelf komen brengen. Ook onze kruiwagens en rieken die bij hun op zolder liggen worden door hun gebracht. Wij zijn dankbaar en vinden het heel fijn om samen te kunnen werken met andere organisaties.

Minder eieren

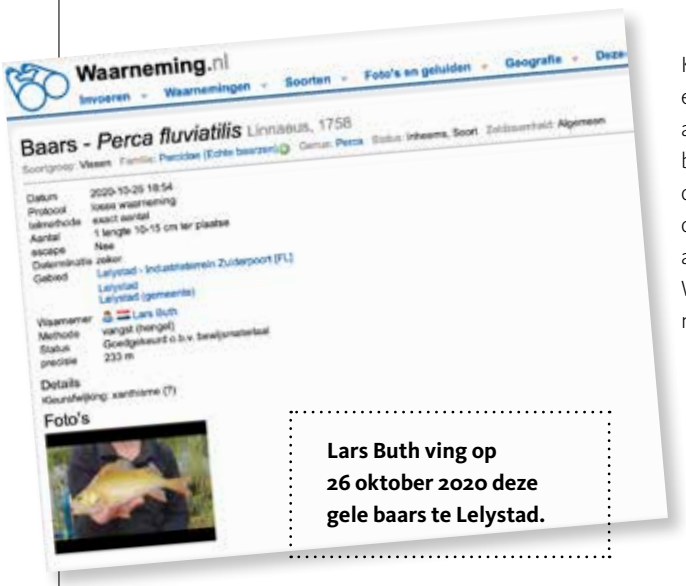
De eieropbrengst dit jaar was veel minder dan vorig jaar. Behalve dat het lastiger zoeken was door die vergissing van de aannemer speelt de drukte in Nieuw Wulven wellicht ook een rol. Sinds Corona is het aantal wandelaars in Nieuw Wulven explosief gestegen. En alhoewel er bij de meest zichtbare broeihopen bordjes van Staatsbosbeheer staan (“Ringslangen broeihoop, niet betreden”) zijn er toch veel mensen die stiekem de ringslangenrust verstoren. Dat dit werkelijk van invloed is kunnen we zien aan de eieropbrengsten waarbij de meest afgelegen broeihopen nu de hoogste opbrengsten hadden. Vind je het leuk om volgend jaar een keer mee te helpen met broeihopen omzetten? Stuur dan een mail naar: **ringslangenwerkgroephouten@gmail.com**

Els Tove
Coördinator Ringslangenwerkgroep Houten

Omzetten ringslangbroeihoop in Houten.
(Bron: Ringslangwerkgroep Houten)

Baars met kleurafwijking

Lars Buth ving op 26 oktober 2020 deze gele baars te Lelystad.

Kleurmutaties zoals oranje-geel (goud) en albinisme, waarbij alle pigmenten afwezig zijn en een dier wit kleurt, zijn bij verschillende vissoorten bekend. Bij deze mutatie zijn de normale pigmenten die een vis zijn natuurlijke kleur geven afwezig. Ook bij de baars komen ze voor. We ontvingen twee voorbeelden vorig najaar. Blijf ze doorgeven!

Ben Vroegop ving samen met zijn zonen Sem en Milan op 2 september 2020 in Zeewolde deze afwijkend gekleurde baars.

Pad en vis

Henk van Leenen stuurde ons deze foto toe. De gewone pad heeft in een reflex de paarhouding aangenomen en laat de vis niet meer los.

Extra armpje

Voor de werkgroep Amfibieën van IVN Veghel begint het seizoen al op 1 januari. De eerste containertjes met de stekken van de Moerasvergeet-me-nietjes gaan dan vanuit de vijver naar binnen op een koele plek in een met water gevulde bak. De ontwikkeling gaat dan een stuk sneller van de plantjes. Begin maart, bij redelijk weer, kunnen de containertjes weer de poelen en vijvers in. Waarna de salamanders er hun eieren op afzetten. In het donker wordt er gekeken of de salamanders in de poelen al actief zijn. Zo kwam ik in januari al een zestal kamsalamandermannen tegen in het licht van een zaklantaarn. Bijzonder is dan als je een Kamsalamander tegenkomt die een gedeelte van een extra poot heeft.

Peter Otte

Kamsalamander met extra armpje. (Foto: Matty Meij)

Poelenbeheer op de kaart gezet

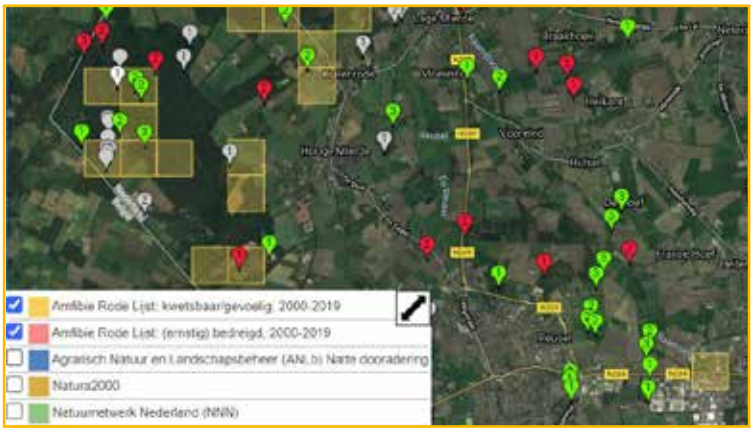

Poelkikker kwaakt ook overdag. (Foto: Jelger Herder)

Zeg je poelen, dan denk je aan kikkers. Salamanders, padden, libellen, kevers en waterplanten maken het onderwaterplaatje compleet. Maar het kikkergekwaak verstomt als een poel niet beheert wordt. Dan raakt deze beschaduwd en op den duur zal de poel volledig verlanden. Om beheerders en eigenaren aan te sporen het juiste beheer uit te voeren, heeft RAVON de website poelen.nu in het leven geroepen. De online poelenkaart, waarop nu al meer dan 15.000 poelen staan, is sinds dit voorjaar in een fris nieuw jasje gestoken. Jij kunt zelf ook meedoen. Help ons om het poelenbeheer op de kaart te zetten.

Van elke poel wordt vastgelegd hoe deze er nu bij ligt en welk beheer nodig is.

Screenshot van de poelenkaart. In de Gemeente Reusel – de Mierde zijn bijna alle poelen al een keer beoordeeld. Meer dan de helft is in goede toestand (groen), maar veel poelen kunnen een onderhoudsbeurt gebruiken (rood).

De website poelen.nu is al sinds 2016 in de lucht. Je vindt er informatie over aanleg en beheer van poelen. Niet te diep, niet te klein, voldoende zon, ondiepe oeverzones: met een beetje kennis is de aanleg van een goede kikkerpoel helemaal niet moeilijk. Overtuig jezelf en de bewoners in de buurt er wel van dat er geen vissen worden uitgezet. Tot slot verdient het landhabitat aandacht; amfibieën zitten een groot deel van hun leven niet in het water. Ze scharrelen op het land rond een poel, om zoek naar voedsel en overwinteringsplekken. Daarvoor is wat ruigte, struweel of bos nabij de poel nodig.

15.000 poelen op de kaart

Op de interactieve poelenkaart van poelen.nu staan al meer dan 15.000 poelen weergeven. Nu vooral nog van Noord-Brabant en Gelderland, maar we streven naar een landelijke dekking. Van elke poel kan vastgelegd worden hoe hij er bij ligt. Met een inschatting van zaken als de beschaduwing, waterkwaliteit, sliblaag en de hoeveelheid waterplanten bepalen we of er beheer nodig is. Op de kaart kun je nu ook zien waar bedreigde amfibieënsoorten voorkomen en waar beschermde gebieden liggen (Natura 2000, Natuurnetwerk Nederland). Die informatie gebruiken we om beheer te prioriteren.

Poelenkaart in nieuwe jas

Sinds het voorjaar van 2021 is de poelenkaart in een fris nieuw jasje gestoken. Het is geen app, maar werkt gewoon als website in je browser, ook op je telefoon. Om mee te doen moet je je eerst registreren. We werken graag samen met lokale werkgroepen. Voor werkgroepen is het daarom ook mogelijk om een apart account aan te vragen, waarbij de poelenkaart toegespitst is op het eigen werkgebied. Door lokale kennis en betrokkenheid krijgen poelen optimaal de aandacht die ze nodig hebben. Want poelenbeheer is nooit klaar. Afhankelijk van het gebied is er na 5, 10 of 15 jaar weer opnieuw beheer nodig. Meer weten? Kijk dan op www.poelen.nu.

Frank Spikmans & Naomi Lambrikx

poelen·nu

PRINS BERNHARD CULTUURFONDS
Het begin van iets moois

Poelen.nu is een samenwerking van RAVON met Brabants Landschap, Landschapsbeheer Gelderland, Landschap Overijssel en FLORON. We worden gesteund door het Cultuurfonds.

Verkeersborden

Pas op, overstekende...

Noot van de redactie
Uit de praktijk is gebleken dat waarschuwingsborden minimaal effect hebben op het gedrag van mensen. Mensen fietsen dieren niet bewust dood, ze zijn eenvoudigweg niet bezig met het scannen van het fietspad naar eventuele dieren. Daardoor creëert het plaatsen van borden een schijnveiligheid en leidt het de aandacht af van het werkelijke probleem: het fietspad an sich.

Verkeersborden zijn er in alle soorten en maten, ook voor herpetofauna. De meest gangbare borden zijn waarschuwingsborden waar – al dan niet – snelheidsbeperkende maatregelen zijn om te waarschuwen dat padden de weg overstekken. Veelal een pad of kikker, of wat ermee door kan gaan. Een enkele keer gaat het om een burgerinitiatieven om te waarschuwen dat amfibieën kunnen oversteken.

Verkeersborden met reptielen erop zijn minder algemeen. In Maastricht staan helaas wel borden met de waarschuwing te letten op zonnende muurhagedissen. In 2013 werd er in het Frontenpark in Maastricht een pad aangelegd van Stelconplaten bovenop een oude spoorlijn, het zogenaamde Spoorpad. Het was de bedoeld als pad voor wandelaars en rolstoelers. Samen met Arcadis ontwierp Bert Kruyntjens de onderzijde van dat pad op zo'n manier dat het ook interessant zou zijn voor muurhagedissen. In de loop der jaren bleek het pad een groot succes te zijn voor de muurhagedis. Ze lagen er veelvuldig op te zonnen.

Omdat het niet duidelijk was dat het een wandelpad was, maakten ook fietsers en bromfietsers er gebruik van. Bert had al gewaarschuwd dat er slachtoffers zouden vallen als dat zo door bleef gaan. Op 1 augustus vorig jaar vond hij een overreden muurhagedis (zie foto). Toen was het tijd voor actie. Bert heeft contact opgenomen met de Gemeente Maastricht en die heeft er voor gezorgd dat er onlangs overal bij het Spoorpad verkeersborden zijn gezet. Het is nu een officieel wandelpad en het is verboden er te fietsen of te brommen. En nu maar hopen dat de meeste mensen er zich aan gaan houden!

Overreden muurhagedis en verkeersbord bij Spoorpad. (Foto's: Bert Kruyntjens)

Een gelijksoortig geval is bekend van de Veluwe. Hier werd een schelpenfietspad omgevormd naar een betonpad met als gevolg dat (juveniele) slangen werden doodgereden. Speciaal voor dit stuk fietspad zijn borden geplaatst, zij het op zijn kop. Maar zal dit slachtoffers voorkomen? (Foto: Edo Goverse)

Om de gebieden Naardermeer en de Ankeveense Plassen met elkaar te verbinden is de grootste natte faunapassage van Nederland aangelegd. De provinciaalse weg N236 is hier omhoog gebracht. De ene brug heet Lutrapassage en de ander Natrixpassage! En inderdaad maken beide soorten gebruik van deze voorziening. (Foto: Edo Goverse)

Er zijn ook straatnamen vernoemd naar reptielen zoals ringslang. Zo is Ringslang een straat in Amersfoort, Amstelveen en Uithoorn en er is een Ringslangweide in Nieuwegein. Maar het Ringslangpad in Amsterdam, gelegen vlak naast de werklocatie van de RAVON Werkgroep Monitoring, spant de kroon: dit is de enige ringslangstraat waar daadwerkelijk ringslangen leven! (Foto: Edo Goverse)

Voor de ernstig bedreigde Antilliaanse leguaan die voorkomt op het Nederlands eiland Sint Eustatius zijn deze handgemaakte borden geplaatst om het plaatselijk verkeer te waarschuwen voor overstekende leguanen. De borden zorgen weliswaar voor meer bewustwording, maar het blijkt helaas nog onvermijdelijk dat er af en toe slachtoffers vallen. (Foto: Naomi Lambrikx)

Ongewone levendbarende hagedis

De atypische levendbarende hagedis. (Foto: Ineke Tijhaar - Kerkhoff)

Op 18 augustus werd door Ineke Tijhaar - Kerkhoff een onvolwassen hagedis waargenomen op De Borkeld, een natuurreservaat nabij Holten, Overijssel. De waarneming werd ingevoerd op waarneming.nl.

Het dier had een lichte basiskleur met veel opvallende vlekken op rug, staart en flanken. Het was opgeslagen en in eerste instantie goedgekeurd als zandhagedis. Bij een nadere check vanwege de voor zandhagedis opvallende locatie, bleek het in dit geval niet om een zandhagedis te gaan, maar om een levendbarende hagedis.

De bij deze soort meestal duidelijk zichtbare dorsolaterale lijnen waren slechts beperkt zichtbaar aan de basis van de rug en de nek. Ook de donkere streep op de rug was niet aanwezig en het kleurcontrast tussen rug en flanken was beperkt. Al met al had het dier hierdoor veel weg van een juveniele zandhagedis! Laatstgenoemde heeft echter aanzienlijk bredere dorsolaterale lijnen en een veel lichtere staart.

De fijne bouw, kleine kop, donkere poten en aanzet tot de smalle dorsolaterale strepen gaven echter toch de doorslag; een mooie maar atypische levendbarende hagedis!

Kikker eet vogel

Van Peter Bout ontvingen wij de volgende bijzondere waarneming: "*Het was 14 juni 2020 en wij waren in onze tuin op een camping in Groenendaal (gemeente Loenen) op de Veluwe. In de tuin ligt een vijver waar een beek in uitmondt; veel vogels komen er een bad nemen. Mijn vrouw hoorde een afwijkend geluid en riep me. We zagen een vogel op zijn rug in de beek met klapperende vleugels. Een groene kikker had de vogel in zijn bek en sleepte het mee richting de vijver. Bij het nemen van de foto leefde de vogel niet meer, vermoedelijk was hij verdronken. Na enige tijd heeft de kikker de pogingen om de vogel door te slikken gestaakt; kennelijk was het toch een iets te grote prooi.*"

Redactie: Navraag bij Sovon Vogelonderzoek Nederland leerde dat het waarschijnlijk om een jonge zwartkop gaat.

Pad in vogelhuisje

Deze foto is genomen in onze tuin in Noord-West (Wageningen dus) op 7 juli 2016 om 8 uur 's ochtends. Eenmalig gezien, ik had kort daarvoor de klimop gesnoeid, waardoor het vogelhuisje weer zichtbaar werd. Waarschijnlijk heeft de gewone pad er dus wel langer (en misschien vaker) in gezeten en heb ik hem/haar door mijn gesnoei helaas weggejaagd. Het vogelhuisje hangt trouwens op ongeveer 2 meter hoogte, dus het moet een goede klim zijn geweest. De meeste padden in onze tuin komen niet zo hoog.

Agata Pijl

Ringslang met verschillende pupilgrootte

Op 26 maart 2021 fotografeerde Tobias Dansen op Landgoed Amelisweerd een ringslang. Bij bestudering van de foto viel het hem op dat de pupillen niet even groot zijn (anisocorie) en hij vraagt zich af of dat vaker voorkomt bij slangen. Het antwoord moeten we hem schuldig blijven.

Onze eerstse reactie bij het zien van de foto was dat de ringslang met zijn rechteroog afgeschermd (donker) heeft gelegen en dat de pupil daardoor al vergroot was (in het donker worden de pupillen groter). En dat de pupillen na verloop van tijd weer even groot worden. Maar daar had Tobias ook al aan gedacht en hij kon ons melden dat de zon juist aan de kant stond waar de pupil groot is (je ziet ook een 'lichtje' in die pupil, en niet in de andere) en dat de ringslang al een tijdje in de zon lag toen hij deze foto maakte.

Friesland

Friesland is een zeer afwisselende provincie en heeft meer te bieden dan alleen koeien, weidevogels en gras. De provincie is rijk aan reptielen die voornamelijk op de zand- en veengronden voorkomen en op enkele Waddeneilanden.

De zandhagedis is helaas uitgestorven op Schiermonnikoog. In de landelijke atlas staat opgetekend dat de soort 'vrij algemeen' voorkwam, tot de populatie door onbekende redenen crashte. De laatste waarneming stamt uit 1983.
Op Vlieland en Terschelling komt de zandhagedis wel voor. Op Vlieland liggen vier trajecten die jaarlijks worden gemonitord en er liggen twee vacante trajecten. Twee trajecten worden jaarlijks bezocht vanaf het vasteland door Wim Andela, tevens Meetprogramma Reptielen Regiocoördinator Friesland. Op Terschelling liggen negen trajecten waar naast zandhagedis ook de levendbarende hagedis wordt gevolgd. Enkele trajecten worden door bewoners van Terschelling gevolgd en de andere trajecten door vaste bezoekers. Hulp op beide eilanden is dus zeker welkom!

Op het vasteland van Friesland komt de zandhagedis niet voor. Naast levendbarende hagedis wel hazelworm, adder, ringslang en gladde slang. In Friesland zijn vier regio's waar trajecten liggen: de hoge zandgronden in het Drents-Friese Wold, het Fochtelooerveen, de natte heide-terreinen in de omgeving van De Tjonger en in de omgevingen van Beetserzwaag/Bakkeveen.

Veel trajecten hebben mooie lange tijdreeksen. Maar er zijn ook altijd enkele trajecten waar extra monitoring wenselijk is omdat jaarlijks niet de gewenste zeven bezoeken worden afgelegd. En er zijn uiteraard enkele vacante trajecten waarvoor we nog waarnemers zoeken. Enkele (kleine) vacante trajecten liggen bijvoorbeeld bij het Blauwe Bos (Haule), Bakkeveen en Gorredijk.

Komend jaar wordt het Meetprogramma reptielen ook uitgebreid. Bij Leeuwarden komt de ringslang voor en is afgelopen jaar in kaart gebracht door een student. Komend jaar worden er broeihopen opgeworpen en een route uitgezet. Waarnemers hebben zich al aangemeld, nu moet alleen nog het traject worden uitgezet.

Interesse? Neem dan contact op met Wim Andela (w.andela1@kpnplanet.nl) of de landelijk coördinator (e.goverse@ravon.nl).

Edo Goverse

(Foto: Edo Goverse)

Man levendbarende hagedis.
(Foto: Jelger Herder)

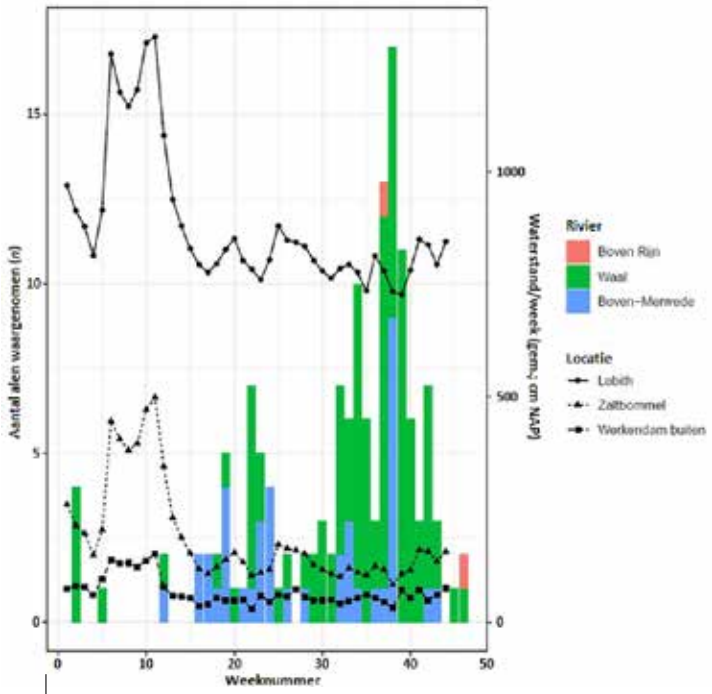
Knakaalresultaten eerste jaar

Strandonderzoek knakaal, een terugblik op het jaar 2020

Langs de oevers van de grote Nederlandse rivieren spoelen regelmatig geknakte alen (palingen) aan. Vooral aan de oevers van de Waal, maar ook langs de Maas en de IJssel. De precieze oorzaak is vooralsnog onduidelijk. De dieren kunnen terecht gekomen zijn in scheepsschroeven, waterkrachtcentrales of gemalen. Om de impact hiervan op de bedreigde aalpopulatie in beeld te brengen zijn RAVON en Sportvisserij Nederland in 2019 een onderzoek gestart met vrijwilligers die de rivierstrandjes aflopen om de dode alen te tellen en te fotograferen. Met deze gegevens wordt de omvang van de aalsterfte in beeld gebracht. Op basis van de beschadigingen en informatie over rivierafvoeren wordt onderzocht welke factoren de sterfte veroorzaken.

Onderzoeksopzet

Voor het onderzoek zijn de oevers van de Waal, Maas en IJssel in 1035 unieke trajecten verdeeld. Een traject wordt vaak gevormd door een kribvak. Tijdens de maandelijkse door vrijwilligers uitgevoerde veldbezoeken worden alle aangespoelde vissen geregistreerd. Hierbij wordt de lengte en het gewicht van de dode vissen bepaald en worden foto's en weefselmonsters genomen. Registratie vindt plaats in het voor dit project opgezette Knakaal-portaal. Ook de zogenaamde 'nulwaarnemingen' (veldbezoek zonder dode vissen) worden geregistreerd. Via nieuwsberichten en informatieborden in het veld is ook een oproep gedaan om 'losse waarnemingen' van aangespoelde vissen te melden via Telmee.nl en Waarneming.nl.

Knakaalwaarnemingen per week in relatie tot het gemiddelde waterniveau (cm NAP) in deze weken bij Lobith, Zaltbommel en Werkendam. (Bron: Peters, 2020)

Resultaten 2020

In 2020 hebben 48 vrijwilligers en stagiairs samen 4.764 veldbezoeken gedaan aan 718 onderzoekstrajecten. Grote delen van de Boven-Rijn, Waal en Boven-Merwede zijn onderzocht en in totaal zijn 276 dode vissen aangetroffen. Het betreft 20 verschillende vissoorten en de Europese aal is het meest gevonden. Verreweg de meeste waarnemingen zijn gedaan in de nazomer, toen de waterstand in de Waal relatief laag was (zie grafiek). De mogelijke oorzaken voor de verwondingen en sterfte gaan wij eind 2021 verder onderzoeken. Hierbij wordt onder andere gekeken naar factoren als scheepsvaartintensiteit, waterstand, afvoer en temperatuur.

Veel knakaal na afvoerpiek begin 2021

Begin februari 2021 kwamen waarnemingen binnen van meer dan honderd aangespoelde alen bij Veur-Lent in Nijmegen. In de weken hieraan voorafgaand is veel neerslag gevallen met hoog water als gevolg. Nadat het water gezakt was bleken er veel alen op de rivierstrandjes te liggen. Een mogelijke oorzaak kan zijn dat deze alen afkomstig zijn uit zijwateren van de Rijn, waar gemalen of waterkrachtcentrales ze potentieel levensbedreigend verwonden.

Meehelpen?

In 2021 gaat het onderzoek verder en worden weer strandjes bezocht. Het vermoeden is dat de aangetroffen aantallen slechts het topje van de ijsberg zijn. Het is aannemelijk dat de verblijftijd van vis op de oevers kort is doordat aaseters (zoals vos en zilvermeeuw) ze weghalen. Extra ogen in het veld zijn dan ook van harte welkom. Heb je interesse om mee te helpen aan dit onderzoek meld je dan aan via **https://www.ravon.nl/Help-mee/Tellen/Vissen/Knakaal.** Ook losse waarnemingen van knakalen of andere beschadigde vissen zijn waardevol en ontvangen we graag. Dus vind je een aangespoelde vis, meld het. Deze kun je doorgeven via Waarneming.nl (gedrag: vondst dood/aangespoeld), Telmee.nl (geteld: dood exemplaar/doodsoorzaak: onbekend) of door een mail te sturen naar **knakaal@ravon.nl**. Naast de locatie ontvangen wij graag foto's (boven, onder, beide flanken) van de vis, met een meetlat/voorwerp ernaast zodat de lengte te bepalen is.

Jesper Berndsen & Jeroen Tummers, RAVON
Niels Brevé, Sportvisserij Nederland

(Foto: Ad Heijboer)

Baars in hek

Van Ad Heijboer kregen wij deze bijzondere foto doorgestuurd van een baars die boven water in een hek vast zit. Deze vis is daar natuurlijk niet doorheen gesprongen. Het hek staat in de Crezeepolder en omsluit een deel van de drinkwaterputten die hier liggen. Doordat de spijlen net breed genoeg zijn voor de kop van grotere vissen, maar niet voor de rest van het lichaam, fungeert het als een visval. Naast deze baars trof Ad in de afgelopen jaren nog vier andere vissen aan, waaronder een snoekbaars en een brasem. Als de vissen met de kop door het hek zijn blijven ze er met uitstaande kieuwen achter haken.

Wat waarschijnlijk meespeelt is dat het gebied sinds 2017 een zoetwatergetijdengebied geworden is. Het staat via de Noord met de Lek en Nieuwe Waterweg in verbinding waardoor er twee keer per dag sprake is van een getijdeverschil van 1 tot 1,5 meter. De grotere vissen zwemmen waarschijnlijk met opkomende getij het gebied in en raken bij aflopend getij gevangen in het hek. Doordat het getij verschil zo groot is, zijn ze bij laag water in het hek te zien. De onderste 80 cm van het hek blijft onderwater en daar kunnen ook vissen vastzitten,maar die zie je niet.
Een oplossing zou kunnen om een hek met bredere spijlen te gebruiken of door een deel van de spijlen te verwijderen zodat grote vissen daar het hek kunnen passeren.

Tijdschriften.nl

Nederland is rijk aan tijdschriften met betrouwbare informatie over de Nederlandse biodiversiteit en geodiversiteit. Een groot aantal artikelen is gratis te downloaden op dit platform Natuurtijdschriften.nl.

Natuurtijdschriften.nl is een samenwerking van Naturalis Biodiversity Center met meer dan 30 partnerorganisaties, waaronder RAVON. In totaal vind je hier inmiddels bijna 70.000 artikelen uit meer dan 70 verschillende tijdschriften. Zoek op onderwerp of auteur, of kijk hieronder voor de nieuwste artikelen. Alle artikelen uit ons tijdschrift RAVON, onze nieuwsbrief Schubben & Slijm en de nieuwsbrief Kijk op Exoten zijn hier te vinden. Recent zijn ook alle artikelen uit de 'voorlopers' van onze nieuwsbrief Schubben & Slijm opgenomen. Het gaat om oude nummers van de Nieuwsbrief Meetnet Reptielen, Meetnet Amfibieën Mededelingen en de oude Nieuwsbrieven van het Verspreidingsonderzoek Vissen.
En wist je dat ook al onze teksten uit de Atlas 'De amfibieën en reptielen van Nederland' hier te vinden zijn!

Recent toegevoegd

Nieuwe ontheffingen

RAVON was gemachtigd door het ministerie van Economische Zaken om ontheffingen uit te geven op de Wet Natuurbescherming. Deze ontheffing geldt voor de verbodsbepalingen voor beschermde reptielen, amfibieën en vissen.

De landelijke ontheffing was geldig tot 24 mei 2021 (en geldt dus ook als ontheffing voor het vangen van soorten van de nieuwe Natuurwet). Na 24 mei a.s. zijn provinciale ontheffingen nodig. Die zijn door RAVON aangevraagd en we hopen zo spoedig mogelijk de nieuwe provinciale machtigingen voor vrijwilligers via onze website geregeld te krijgen. Houd de website wat dat betreft goed in de gaten. Gebruik zo lang de tot 24 mei geldende ontheffing en geef eventueel na 24 mei bij een controle in het veld aan dat een nieuwe ontheffing/machtiging er aan komt. Let op, de provinciale ontheffingen zijn nadrukkelijk geen betredingsvergunning. Hiervoor dient contact opgenomen te worden met de terreineigenaar.
Ontheffing aanvragen? Ga naar **ravon.nl/ontheffing**.

Reptielen op Terschelling

In 2020 zijn in totaal 133 levendbarende hagedissen en 5 zandhagedissen waargenomen op Terschelling en doorgegeven door 34 waarnemers. De eerste hagedis werd gemeld op 3 april en de laatste op 22 oktober (!). Op de 9 hagedissentrajecten van het Meetprogramma Reptielen op Terschelling zijn in totaal 42 hagedissen waargenomen (41 levendbarende hagedissen en 1 zandhagedis). De zandhagedis blijft op Terschelling een zeer zeldzame verschijning en leek alleen in de zeereep nog te vinden. Maar in 2020 dook hij toch weer op bij de Koegelwieck bij Hoorn.

Dit is te lezen in het jaaroverzicht 'Reptielen op Terschelling Jaaroverzicht 2020', dat eind maart is verschenen en aan alle betrokkenen vrijwilligers is verzonden. Wil je het jaaroverzicht graag ontvangen, stuur dan een mail naar **k.joosten@ravon.nl**.

Vacante trajecten in 2020 weer ingevuld

Ruim 50 vrijwilligers geven nu regelmatig waarnemingen door van reptielen en amfibieën op Terschelling en inmiddels doen 7 enthousiaste vrijwilligers weer trajecttellingen: ze lopen een hagedissentraject, fietsen langs luisterroutes voor rugstreeppadden of bezoeken ANIB-hokken. Een mooi resultaat dat we verder hopen uit te breiden. Dus wil je ook af en toe een route lopen als je op Terschelling bent? Meld je dan aan bij Edo Goverse (zie pag 17 voor meer informatie.).

Terschelling Herpeto-groep

In mei 2020 is gestart met een WhatsApp-groep 'TerschellingHerpeto'. Via deze groep informeren ruim 20 leden elkaar over zowel reptielen- als amfibieënwaarnemingen op Terschelling. Eén van deze meldingen in 2020 was bijvoorbeeld een bijzonder bericht over het opduiken van een adulte man levendbarende hagedis in de EP-winkel te Lies en een gewone pad in de Hoorner Kooi. Wil je graag meedoen met deze WhatsApp-groep meld je dan aan bij Kris Joosten (06-23397099). Zij voegt als beheerder nieuwe leden toe.

Poster en Zoekkaart

Om te weten hoe het met de hagedissen op Terschelling gaat hebben we meer waarnemingen van hagedissen nodig. Daarom is in 2020 een artikel 'Zoeken naar reptielen op Terschelling' verschenen in het blad Rinkelbollen van de Natuurvereniging Terschelling. Daarnaast is dit voorjaar een A3-poster 'Reptielen op Terschelling' en een Zoekkaart 'Reptielen en Amfibieën op Terschelling' gemaakt die in april zijn verspreid op Terschelling. We hopen dat daardoor meer mensen gaan zoeken naar hagedissen en amfibieën en waarnemingen doorgeven.

Wil je ook een poster en Zoekkaart ontvangen, stuur dan een mail naar **k.joosten@ravon.nl**.

Guus van den Boogaard

NEM-monitoring in de Oeffeltse Weiden en Oeffelter Meent

Samen met Ria, mijn echtgenote, heb ik me een jaar of 11 geleden opgegeven om te gaan monitoren voor RAVON. Aanvankelijk alleen in een aantal poelen van de Oeffeltse Weiden. Een jaar later werden we gevraagd om dat ook te gaan doen in het gebied van de Oeffeltse Meent. Staatsbosbeheer verleent jaarlijks de benodigde vergunningen.

Vaak gingen Ria en ik samen op pad, soms ging ik alleen en soms ging er iemand van RAVON mee. Altijd met de vraag wat zouden we deze keer zien. En ja, we hadden niet altijd geluk, er waren dagen dat we (bijna) niets vonden, maar dan was het toch een genot om door de weilanden te struinen en te genieten van vlinders en bloemen.

Een aantal poelen was zo goed als ontoegankelijk door bomen, struiken en plantengroei of was compleet dichtgegroeid. In de eerste jaren probeerden we hier nog een weg door te banen, maar later werd dat steeds moeilijker. Met name in de Oeffeltse Weiden. Daarnaast waren sommige poelen een eldorado voor blauwband en stekelbaars (drie- en tiendoornig). Vissen en salamanders zijn geen goede combinatie.

Gelukkig waren er ook altijd wel een aantal “goede” poelen waar we wel amfibieën aantroffen. Vaak eerst kikkerdril van bruine kikkers en ei-snoeren van padden en daarna kwamen de afgezette eitjes en larven van de salamanders in beeld. Die waren aanvankelijk vooral in een aantal poelen in de Oeffeltse Meent. Drie soorten, kam-, kleine- en alpenwatersalamander zijn daar aanwezig. De aantallen wisselen nogal per jaar. Altijd extra plezierig als je de larven van deze drie soorten salamanders in één poel aantreft. En dat gebeurt de laatste paar jaar steeds vaker, vooral wat later in het seizoen.
Wat is het fijn om te weten dat er nu extra aandacht (en geld) is om in het kader van de landelijke achteruitgang van de kamsalamander een aantal poelen op te schonen, visvrij te maken (voor zover dat mogelijk is) en nieuwe poelen aan te leggen.

RAVON werkt in de Maasheggen samen met de Vlinderstichting, EIS Kenniscentrum insecten, FLORON, Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, Staatsbosbeheer en Brabants Landschap aan een kwaliteitsimpuls. Bij tientallen poelen wordt achterstallig beheer aangepakt en er worden ook nieuwe poelen aangelegd voor kamsalamander en andere amfibieën. De eerste resultaten zijn positief, nadat een volledig dichtgegroeide poel eind 2020 volledig werd opgeschoond, werd er in het voorjaar van 2021 voor het eerst kamsalamander in waargenomen!

Een van de opgeschoonde poelen in de Oeffeltse Weide. In 2021 nog geen kamsalamander waargenomen. (Foto: Naomi Lambrikx)

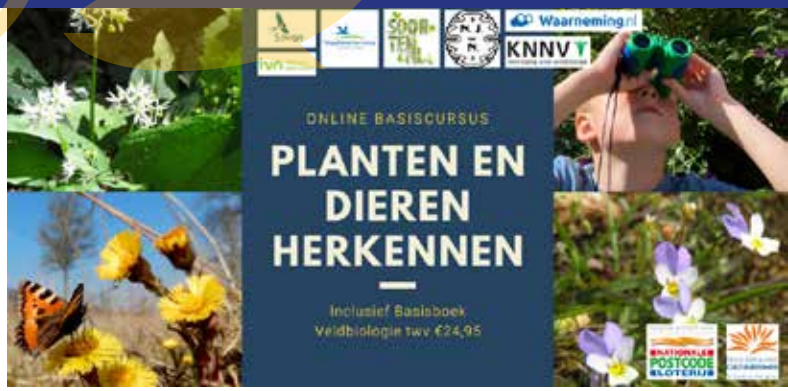
Het lijkt erop dat na één jaar de vooruitgang al te merken is, een poel die “visvrij” gemaakt was werd al meteen volop bevolkt door larven van de drie genoemde soorten salamanders. Helaas kwam ik al snel weer een aantal blauwband en stekelbaarzen tegen...
In twee poelen van de Oeffeltse Weiden kwam ik het afgelopen jaar voor het eerst enkele larven van de kamsalamander tegen, in één poel zit ook Blauwband en of deze larven het overleefd hebben is de vraag....
Gelukkig is deze poel nu ondieper gemaakt en verbeterd, waardoor hij hopelijk in de toekomst ook droog komt te vallen en de vissen verdwijnen.

Aardig is nog te vermelden dat we, enkele jaren geleden, op een vochtige avond in februari, op een dijk in de Oeffeltse Meent, de trek meemaakten van de kamsalamander. Op een afstand van een paar honderd meter zagen we, met behulp van een zaklamp, enkele tientallen kamsalamanders zich door het gras verplaatsen richting een poel.

We zijn erg benieuwd wat we in 2021 gaan tegenkomen in de poelen.

Ria en Guus van den Boogaard

Veel animo voor cursus veldbiologie

SoortenNL, de koepel van negen soortenorganisaties, startte van 14 april tot en met 23 juni jl. een tiendelige cursus "Planten en Dieren Herkennen". Op tien woensdagavonden kregen de bijna 1.700 cursisten een breed lesaanbod voorgeschoteld via een Zoom verbinding. Zo kwamen reptielen en amfibieën, bomen, planten, (korst) mossen, insecten, landzoogdieren, paddenstoelen, vogels en strand- en zeedieren aan bod.

Want wat is het verschil tussen een havik en een buizerd? Hoe kun je onderzoek doen naar vleermuizen of de korstmossen op je stoep? Welke padden leven er in ons (kikker)landje? Wat is eigenlijk natuur? Vragen die zowel bij "groene" als "lichtgroene" mensen leven, want de animo voor de cursus was onverwacht hoog. Voor sommigen een leuke kennismaking, voor anderen het duwtje in de rug om zelf te gaan monitoren. Veel cursisten deelden hun bevindingen in de voor de cursus opgezette Facebookgroep ("Planten en Dieren Herkennen").

Laurens Sparrius en Ineke Radstaat bij de les over korstmossen.

Wie of wat is SoortenNL?
SoortenNL is een netwerk van natuurorganisaties. Deze organisaties (zoals RAVON, FLORON, De Zoogdiervereniging, EIS of De Vlinderstichting) verzamelen natuurgegevens met behulp van vrijwilligers en doen toegepast onderzoek naar de bescherming van soorten en hun leefgebieden.

Coronamaatregelen zorgen voor meer interesse in de natuur
Als er iets is dat we het afgelopen jaar hebben gezien, dan is dat hoe belangrijk mensen de natuur vinden. In tijden van lockdown en quarantaine biedt de natuur rust en gezondheid: een manier om te bewegen, te ontspannen en te genieten. De cursus voorziet daarom in een concrete behoefte aan kennis.

Vervolg?
Er komt een vervolg op de cursus. Bij het maken van deze Schubben & Slijm was de vorm echter nog niet helder. Ben je geïnteresseerd? Hou dan **soortennl.nl, facebook.com/soortennl** of **ravon.nl/agenda** in de gaten voor updates.

Jeroen van Riet

De cursus Veldbiologie wordt mogelijk gemaakt door SoortenNL, IVN, KNNV, Vogelbescherming Nederland, NJN en de Nationale Postcode Loterij.

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
13-15 augustus 2021	24-uur	Terschelling	24 uur natuur - excursies info: www.soortenNL.nl
24 augustus 2021	13.30 u	Brabant	Digitale training voor groepscoördinatoren groene organisatie NBr
25 september 2021	09.00 u	Nederland	100-jarig jubileum NJN
1-3 oktober 2021	17.00 u	Overijssel	RAVON-Vississenweekend
13 november 2021	09.30 u	Nijmegen	RAVON-dag

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Stand van zaken Meetnet Lettersierschildpad

In 2019 is RAVON het Meetnet Lettersierschildpad gestart. Het doel van dit nieuwe Meetnet is om te onderzoeken of de lettersierschildpadden in de Nederlandse natuur in de loop der jaren vanzelf zullen verdwijnen. De ondersoorten roodwangschildpad, geelbuikschildpad en geelwangschildpad staan op de Europese Unielijst en zijn als invasieve exoten bestempeld. Waar de soort in Zuidelijk Europa tot succesvolle voortplanting komt, is daar in de meer noordelijke regio's, waaronder Nederland, geen of nauwelijks sprake van. De Nederlandse insteek is om de soort, die zich niet voorplant en dus geen nieuwe aanwas krijgt, zonder actieve bestrijding te laten verdwijnen.

De insteek van het Meetnet is om op vaste plaatsen waar tenminste drie lettersierschildpadden voorkomen, jaarlijks minimaal vier telrondes uit te voeren. Door dit langdurig op een voldoende groot aantal locaties te doen, kunnen we in de loop der tijd trends bepalen en zien of er werkelijk sprake is van een afname in het aantal lettersierschildpadden.

De monitoring is erg eenvoudig en vindt altijd plaats tijdens zonnige en niet te koude weersomstandigheden. Het bewuste water wordt rustig afgespeurd, eventueel met verrekijker, op zoek naar aanwezige lettersierschildpadden en eventueel andere schildpadsoorten. De schildpadden zijn vaak goed zichtbaar op plekjes waar ze graag zonnen, zoals boomstammen, takken, stenen en andere uitstekende of drijvende objecten in het water. Van iedere lettersierschildpad die je ziet probeer je bij voorkeur, op basis van de koptekening, ook de ondersoort te bepalen. Hier is een handige herkenningskaart voor beschikbaar. (**www.ravon.nl/herkenningskaarten**) Degene die het leuk vinden kunnen aanvullend ook foto's maken van de koptekeningen. Op basis daarvan kunnen individuen worden herkend en kan over langere periode worden bepaald of er nog bijvoorbeeld nieuwe individuen verschijnen.

In 2019 is het meetprogramma gestart met 11 bezette tellocaties. Inmiddels doen er 26 vrijwilligers mee aan het Meetnet en worden 26 tellocaties bestreken. De locatie met meeste schildpadden bevindt zich in Maastricht en telde 25 exemplaren in 2019. Dit waren echter niet allemaal lettersierschildpadden. Dat het aantal waarnemingen per moment behoorlijk kan verschillen, werd hier wel onderstreept; in 2020 werd een maximum van 19 schildpadden geteld en tijdens sommige bezoeken zelfs maar drie.

Hoewel april niet bijzonder warm was, zullen de meeste lettersierschildpadden vanaf mei wel weer actief worden. Hou je van lekker weer, rustig wandelen en wil je graag meer leren over lettersierschildpadden? Dan is deze monitoring misschien ook wat voor jou. Wij kunnen je hulp goed gebruiken! Neem bij interesse een kijkje op **www.ravon.nl/Help-mee/Tellen/Reptielen/Schildpadden** of neem direct contact op met Naomi Lambrikx (**n.lambrikx@ravon.nl**). Wij kunnen kijken of er bij jou in de buurt geschikte locaties zijn. Mocht je zelf een locatie met tenminste drie lettersierschildpadden kennen, dan is deze mogelijk ook geschikt voor de monitoring. Locaties die in rechtstreekste open verbinding staan met een waterloop komen helaas niet in aanmerking voor de monitoring.

Richard Struijk & Naomi Lambrikx

Op zoek naar lettersierschildpadden. (Foto: Hubert Reumers)

ZonnebaarsBlitz

Bestrijding zonnebaars geholpen door droogte?

De zonnebaars, afkomstig uit Noord-Amerika, is een agressieve predator met een grote impact op de biodiversiteit. In vennen en poelen verdwijnen inheemse amfibieën en insecten in rap tempo wanneer zonnebaars aanwezig is. De soort staat op de Europese Unielijst met invasieve exoten, waardoor handel, verslepen en uitzettingen verboden zijn. Sinds 2018 hebben we in Nederland te maken met droge en hete zomers. Daarbij vallen in toenemende mate vennen en poelen tijdelijk droog. Dit biedt in potentie kansen om de zonnebaarzen uit deze wateren te verwijderen en daarmee o.a. de amfibieën die zich in deze wateren voortplanten te beschermen. Om de kansrijkheid hiervan te onderzoeken wordt in 2021 een zogenaamde ZonnebaarsBlitz georganiseerd. Dit zijn snelle acties om tijdens drogere perioden te onderzoeken in hoeverre de zonnebaars nog aanwezig is. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het schepnet omdat de soort, die leeft in ondiepe oeverzones, hiermee goed te inventariseren is. Voor de ZonnebaarsBlitz zal een website beschikbaar komen waarop de vindplaatsen van de soort en overige gegevens makkelijk vastgelegd kunnen worden.

Meehelpen?
Ken je poelen die de afgelopen jaren met droogval te maken gehad hebben, geef deze dan door aan Jesper Berndsen, de coördinator van de ZonnebaarsBlitz.

Zonnebaars in de Bakelse Plassen. (Foto: Frank Spikmans)

De geschikte poelen zullen worden opgenomen in een kaart, zodat vrijwilligers ze vervolgens kunnen bezoeken. Door de ZonnebaarsBlitz te plannen in de nazomer, kan tevens worden vastgesteld of er in 2021 sprake is van droogval.

De ZonnebaarsBlitz zal plaatsvinden op 11 september. Lijkt het je leuk om mee te doen en/of ken je wateren met zonnebaars die de afgelopen jaren zijn drooggevallen? Geef dit dan door via: **j.berndsen@ravon.nl**.

Droogvallend ven. (Foto: Maarten Gilbert)